
Milan MILOŠEVIĆ¹

Doprinos veštaka prevenciji pojava ugrožavanja bezbednosti

Contribution Of Experts In Prevention Of Apperance Of Security Meance

Sažetak

U radu su analizirani problemi konkretnog doprinosa veštaka prevenciji pojava ugrožavanja bezbednosti, sa posebnim osvrtom na prevenciju "novog kriminaliteta" (organizovanog, kompjuterskog itd.) u zemlji i inostranstvu. Sagledavajući stanje, mogućnosti i perspektive doprinosa veštaka prevenciji asocijalnih i antisocijalnih pojava, zaključuje se da se ona još uvek nedovoljno koristi, posebno na planu otkrivanja uzroka i uslova koji doprinose vršenju krivičnih dela. Zbog toga se u budućnosti moraju iznaći adekvatniji modaliteti za efikasniju prevenciju kriminaliteta pomoću veštačenja. U vezi sa tim, cilj rada je ukazivanje na prednosti i nedostatke preventivnog delovanja veštaka i u tzv. procesnoj i vanprocesnoj formi.

Ključne reči: Pojave ugrožavanja bezbednosti, savremeni kriminalitet, krivični postupak, prevencija, veštačenje.

Summary

In this article have been analysed problems of contributin of experts in prevention of apperance of security meance, "new criminal" (organized, computer etc.) in country and outside. Having perceived the actual state, possibilites and perspectives of contributin of experts to prevention asocial and antisocial appearances, a conclusion can be made that it is not enough used, especialy in finding reasons for criminal behavior. Because of that in

¹ Dr sc., vanredni profesor Fakulteta civilne odbrane i Policijske akademije

future must be found new modalities more efficient prevention of criminal behavior done by experts. Subject of this article is showing priority and faults of preventive acts of experts in criminal procedure.

Key words: *Apperance of security meance, new criminal behavior, criminal procedure, prevention, expertise.*

1. Uvodna razmatranja

Kontinuirani razvoj nauke i tehnike s kraja XX veka značajno je uticao na razvoj pojava ugrožavanja bezbednosti, pre svega u pogledu izmene načina planiranja, pripremanja i izvršenja kaznenih dela i prikriivanja njihovih izvršilaca (npr. krijumčarenje embriona i ljudskih organa, prevare izvršene simulatorima telefonskih kartica i sl.), ali i u pogledu nastanka nekih od najsofisticiranijih oblika tzv. novog kriminaliteta. Takav je, na primer, slučaj sa deliktima koji su rezultat zloupotrebe dostignuća informacionih tehnologija, a koja se načelno mogu podeliti na ona kod kojih je računar objekt radnje izvršenja (Computer Crime) i na ona kod kojih je računar sredstvo izvršenja (Computer Related Crime) – dok dela protivzakonitog korišćenja interneta (Netcrime) predstavljaju posebnu podvrstu. U svakom slučaju, u praksi se postavlja problem adekvatne taktike u sprečavanju i suzbijanju ovakvih, modernih oblika kriminaliteta? Preporuke Interpolu ukazuju na potrebu formiranja specijalnih odeljenja policije za prevenciju, unapređenje tehničkih sredstava i čitav niz drugih mera u skladu sa poznatim stavom teorije da visokoj tehnici kriminalaca treba suprotstaviti još višu tehniku kriminalista.

Prema tome, razvoj nauke i tehnike ovim putem utiče i na porast potrebe za pružanjem sve raznovrsnije i složenije pomoći krivičnom sudu. Naime, poznato je da savremeno doba pretpostavlja strogu naučnu i stručnu specijalizaciju, u okviru koje svako obavlja samo onaj deo posla za koji je kompetentan i to u gotovo svim oblastima ljudske delatnosti, pa i u krivičnom postupku. U takvoj situaciji je sudija ovlašćen da donosi odluke na osnovu stručnog pravničkog i laičkog vanpravnog znanja, ali je često nemoćan da sam to učini efikasno i valjano jer nema dovoljno znanja iz određene vanpravne oblasti (medicine, psihologije, informatike i sl.). Uvođenjem veštaka, a potom i sve šireg kruga stručnih lica, pružena je mogućnost da se u krivičnom postupku koriste tekovine specijalnih znanja iz bilo koje oblasti nauke,

tehničke, veštine, umetnosti ili zanata. Time je suštinski prevaziđen nesklad između formalnih ovlašćenja i faktičke nemogućnosti kompetentnog donošenja konačne sudske odluke.

Zaključuje se da prvenstveni smisao učešća veštaka u krivičnom postupku predstavlja stručno delovanje na stvaranju uslova za unapređenje bezbednosti. Ovo se odnosi kako na represivno (post-delictum), tako i na preventivno (ante-delictum) delovanje u praksi. Sve to ukazuje na apriorno veliki značaj veštačenja i veštaka koji se, međutim, ponekad i prenaglašava². Istovremeno brojne i značajne analize ukazuju na čitav niz problema vezanih za primenu odgovarajućih specijalnih znanja u krivičnom postupku. S tim u vezi pravilno se primećuje da probleme u vezi veštačenja teoretičari razmatraju prvenstveno sa procesnog aspekta (pitanja odnosa veštaka sa organom krivičnog postupka), dok se kod praktičara redovno polazi od propusta u organizaciji sudskih veštačenja i slabosti u saradnji veštaka sa sudom i drugim krivičnoprocesnim subjektima³.

Zbog toga će u daljem razmatranju najpre biti reči o sadržini i obimu vanpravnog stručnog znanja u postupku, zatim o problemima vezanim za organizaciju veštačenja, odnosno sticanje svojstva i kontrolu stručnih kompetencija veštaka, a potom će se učiniti odgovarajući osvrt na pitanje konkretnog doprinosa ovih stručnjaka prevenciji kriminaliteta i drugih asocijalnih i antisocijalnih pojava.

2. Posebno stručno znanje

Rasvetljenje i rešenje krivične stvari (causa criminalis) podrazumeva, pre svega, da se u zakonom predviđenom postupku utvrde činjenice. Metodi saznanja koje tom prilikom koristi sud u praksi se svode na dve vrste prethodnih saznanja. Najpre, reč je o prethodnim saznanjima koja su imanentna opštoj kulturi i iskustvu prosečnog čoveka, a sudija ih lično poseduje i koristi (npr. kod uviđaja, rekonstrukcije, pretresanja) ili do njih dolazi u procesu iskazivanja određenih procesnih subjekata (okrivljenog, oštećenog, svedoka). Drugi je metod

² Matijević, D. "Krivični postupak u rukama vještaka", u: *Vještak* br. 2 (1983), str. 8.

³ Krapac, D, "O vještačenju u krivičnom postupku s osobitim osvrtom na vještačenje telesnih ozleđa", u: Zečević D. i dr, *Vještačenje težine telesnih ozljeda u krivičnom postupku*, Zagreb: Informator, 1985, str. 3.

korišćenja prethodnih saznanja iz pojedinih oblasti nauke, tehnike, umetnosti ili zanata, a krivični sud ove podatke dobija kroz delatnosti onih procesnih subjekata koji takvim znanjem raspolažu (veštak, specijalista). Podaci dobijeni na ovaj način su kvalitativno dominantni i, po pravilu, služe kao osnov za utvrđivanje i proveravanje činjenica dobijenih korišćenjem prvog metoda.

Prema tome, pod posebnim stručnim znanjem podrazumevamo specijalno znanje iz bilo koje vanpravne oblasti koje prerasta granice prosečnog obrazovanja i životnog iskustva. Obim tog znanja nije od značaja - to može biti i neki zanat ali i vrhunsko naučno ili umetničko saznanje. Takođe, imajući u vidu složenost i raznovrsnost moguće sadržine posebnog stručnog znanja, zakonodavac se ni u Srbiji ni u Crnoj Gori nije upuštao u pokušaj bližeg određenja te sadržine u procesnim i drugim zakonima iz ove oblasti⁴. Podzakonski akti u kojima se to, po prirodi stvari, moralo pokušati još jasnije ukazuju na prirodu problema.

Tako se u jednom propisu⁵ taksativno nabraja 17 oblasti posebnog stručnog znanja i to: veterina, zanatstvo, arhitektura, geodezija, građevinarstvo, geologija, elektrotehnika, mašinska tehnika, saobraćaj, tehnologija, zaštita na radu, filatelija, poljoprivreda, šumarstvo, trgovina, medicina i ekonomsko-finansijska struka (aktuarstvo). Dalje, u okviru medicinske struke nabrajaju se: sudska medicina, neuropsihijatrija, opšta hirurgija, neurohirurgija, maksilofacijalna hirurgija, akušerstvo, ginekologija, bakteriologija, dermatovenerologija, otorinolaringologija, interna medicina, medicina rada, oftomologija, plastična i rekonstruktivna hirurgija, pedijatrija, radiologija, stomatologija, fiziologija, medicinska psihologija, fizikalna medicina i rehabilitacija. Iz oblasti zanatstva pobrojani su: automehaničarski, autolimarski, autoelektričarski, bravarski, juvelirski, grafičarski, elektroinstalaterski, kamenorezački, keramičarski, kožarski, kozmetičarski, krznarski, krojački, limarski, mašinbravarski, metalostrugarski, mesarski, kobasičarski, obučarski, optičarski, pekarski, pečatorezački, graverski, staklorezački, stolarski, fotografski, časovničarski, frizerski, šeširdžijski i tašnerski zanat, te oblast izrade medicinskih uređaja.

⁴ U Srbiji izvan teritorije KiM na snazi je Zakonik o krivičnom postupku iz 2001. godine (*Sl. list SRJ*, br. 70/2001,68/2002 i *Sl. glasnik RS*, br. 58/2004), a u Crnoj Gori Zakonik o krivičnom postupku te Republike iz 2003. godine (*Sl. list RCG*, br. 71/2003).

⁵ U pitanju je Uputstvo o postupku revizije stalnih sudskih veštaka Okružnog suda u Beogradu iz 1975. godine.

Analiza ovog pokušaja da se taksativno nabroje oblasti vanpravnih struka koje mogu biti primenjene u krivičnom postupku već na prvi pogled otkriva brojne slabosti i nedostatke, ne samo ovog već i svakog sličnog nastojanja. Naime, ovde nedostaju i neka u praksi široko primenjena znanja iz oblasti određenih struka (na primer pedagoške, kriminalističko tehničke i dr.), dok se neke struke teško mogu primeniti u savremenom krivičnom postupku imajući u vidu eventualna sporna pitanja iz takvih oblasti (npr. šeširdžijski zanat). Takođe, ozbiljan problem u pokušaju ovakvog nabiranja, pa i grupisanja, jeste činjenica da se predmeti bliskih struka međusobno prepliću i ukrštaju, budući da se znanja iz određenih struka istovremeno javljaju i kao znanja pomoćnih i dopunskih struka. Jedino se među starim zanatskim strukama mogu naći i takve koje nisu vezane za bilo koju drugu struku ali se znanja iz ovih oblasti zanemarljivo retko koriste u krivičnom postupku (npr. frizerski zanat).

U ovom podzakonskom aktu su u potpunosti izostavljene i struke od značaja za suzbijanje "novog" kriminaliteta, u prvom redu onih krivičnih dela koja su rezultat zloupotrebe informacionih tehnologija. Naime, nesporno je da u savremenim uslovima veštačenje iz oblasti informacionih tehnologija ima esencijalni značaj za utvrđivanje materijalne istine u krivičnom postupku. Pomoć sudskih veštaka za informacione tehnologije krivičnom sudu, javnom tužiocu, okrivljenom i njegovom braniocu i drugim procesnim subjektima (oštećenom, zakonskom zastupniku, punomoćniku) već sada je *conditio sine qua non*, a naročito će to biti u bliskoj budućnosti.

Utoliko više iznenađuje zvanični popis sudskih veštaka u Srbiji za 2003. godinu, sastavljen prema rešenjima o objavljivanju registra stalnih sudskih veštaka za koja su rešenja doneta u periodu od marta 1991. do aprila 2004. godine⁶. Naime, u njemu su za oblast informatike u čitavoj Republici explicite registrovana samo dva veštaka, i to obojica za područje Okružnog suda u Beogradu (sic!). Ovo i dodatno iznenađuje imajući u vidu okolnost da je u međuvremenu oformljeno Udruženje sudskih veštaka za informacione tehnologije sa sedištem u Beogradu, da je zakonski normirano delovanje Republičkog zavoda za informatiku i internet koji se bavi unapređenjem i razvojem informacionih tehnologija, da je u okviru Uprave za borbu protiv

⁶ Registre videti u *Službeni glasnik RS*, br. 36/94 (sa kasnijim izmenama i dopunama – zaključno sa 12/2004.)

organizovanog kriminala MUP Republike Srbije (UBPOK) formirano posebno odeljenje za suzbijanje zloupotreba informacionih tehnologija u kriminalne svrhe, i sl.

U svakom slučaju se o sadržini posebnog stručnog znanja u krivičnom postupku može govoriti samo načelno, i to prevashodno sa aspekta učestalosti primene u praksi, ali nikada kategorično budući da je sud slobodan da u svakom konkretnom slučaju odluči da li mu je i kakvo posebno stručno znanje ili umenje potrebno.

2. 1. Svojstvo veštaka u krivičnom postupku

U pravnoj terminologiji izrazom veštak (*expertus, artis peritus*) označava se lice koje ima specijalno znanje ili veštinu da čulima opazi i iskustvom proceni i oceni izvesne činjenice, okolnosti ili pojave za koje je opšte znanje i iskustvo sudije i ostalih učesnika u postupku nedovoljno i neadekvatno, ali i koje je sposobno da iskazuje i uopšte učestvuje u krivičnom postupku. Stoga svaka definicija veštaka obavezno podrazumeva njegovu procesnu sposobnost, moralnu podobnost ("besprekorne etičke kvalitete") i, iznad svega, stručnost. Prema tome, osnovni uslov za sticanje svojstva veštaka je da dato lice realno poznaje svoju struku - nauku, tehniku, veštinu umetnost ili zanat.

Pitanje kvaliteta i kvantiteta neophodnog stručnog znanja je individualno i zavisi od konkretne krivične stvari, zapravo od pojedinačne činjenice koju, na osnovu stručnog znanja, treba otkriti ili utvrditi. U svakom slučaju veštak mora to da bude i u etimološkom smislu reči (stručnjak, oprobani poznavalac stvari) i to dvojako: u odnosu na laika - prosečnog građanina mora da poseduje viši nivo znanja iz pojedine naučne, tehničke ili druge oblasti (što se obično dokazuje formalno tj. diplomom), dok sa druge strane treba da iz oblasti svoje struke poseduje produbljeno znanje i posebno iskustvo koji ga čine naročito kompetentnim. Naime, lice koje poseduje široko (ekstenzivno) obrazovanje iz određene naučne ili stručne disciplilne po pravilu nije dovoljno stručno za veštaka, tako da diploma o stečenom obrazovanju nije i ne može biti ključni kriterijum prilikom izbora veštaka.

Može se konstatovati da sadržina, kvantitet i kvalitet posebnog stručnog znanja koje je neophodno da bi određeno fizičko lice steklo svojstvo veštaka u krivičnom postupku određuje se prema datim okolnostima u svakom pojedinačnom slučaju. Međutim, i zakonodavac je propisao određene smernice u pogledu kontrole stručne sposobnosti veštaka, tako što je kod određivanja veštačenja dao prednost veštacima sa stalne liste sudskih veštaka. U skladu sa odgovarajućim yakonskim aktom⁷, lista stalnih sudskih veštaka za područje određenog suda u Srbiji određuje se rešenjem republičkog Ministarstva pravde ("Sekretarijata za pravosuđe i upravu). Svojstvo stalnog sudskog veštaka stiče se danom upisa u registar stalnih veštaka, a rešenje o upisu donosi republički ministar pravde ("Republički sekretar") na predlog sudova, drugih državnih organa i organizacija, kao i na zahtev samog zainteresovanog lica.

Osnovni uslovi koje fizičko lice treba da ispuni da bi steklo pravo na upis u registar stalnih sudskih veštaka su identični uslovima za zasnivanje radnih odnosa u državnim organima iz odgovarajućeg zakona⁸. Naime, uslovi koje fizičko lice treba da ispuni da bi steklo pravo na upis u registar stalnih sudskih veštaka su: da je punoletno, da je državljanin SCG, da ima opštu zdravstvenu sposobnost, da ima propisanu stručnu spremu, da nije osuđivano za krivično delo na bezuslovnu kaznu zatvora od najmanje šest meseci ili za kažnjivo delo koje ga čini nepodobnim za obavljanje poslova u državnom organu, kao i da ispunjava druge uslove utvrđene zakonom, drugim propisima ili aktom o sistematizaciji radnih mesta u organu. Esencijalni uslov u tom smislu ipak je posedovanje adekvatnog stručnog znanja i sposobnost za davanje nalaza i mišljenja u određenim vrstama veštačenja - što po autentičnom tumačenju zakonodavca znači najmanje srednje stručno obrazovanje ("odgovarajući četvrti stepen stručnosti"). Osim toga, izričito se traži i iskustvo potrebno za samostalan rad, posedovanje ljudskih i radnih kvaliteta koji lice čine podobnim za rad u svojstvu stalnog sudskog veštaka i za objektivno, uredno i blagovremeno izvršavanje veštačenja, kao i da takvo lice nije osuđivano za krivično delo koje ga čini nepodobnim za rad u svojstvu veštaka.

⁷ Reč je o Zakonu o uslovima za obavljanje poslova veštačenja Republike Srbije (*Sl. glasnik SRS*, br. 16/1987 i 17/1987).

⁸ Vidi Zakon o radnim odnosima u državnim organima Republike Srbije (*Sl. glasnik RS*, br. 48/1991, 66/1991 i 39/2002).

Iz definicije pojma veštaka proizlazi da se stručno, procesno sposobno i moralno podobno fizičko lice može pojaviti kao veštak u konkretnom krivičnom postupku jedino ako je izričito određeno tj. imenovano u tom svojstvu. U Srbiji i Crnoj Gori, kao i u većini zemalja evrokontinentalnog pravnog sistema, veštaka imenuje organ krivičnog postupka⁹ i to po sopstvenoj inicijativi ili na predlog stranaka. Imajući u vidu da je veštak po definiciji procesno nepristrastan, ovakvo rešenje je ispravnije i pragmatičnije od rešenja anglosaksonske krivične procedure po kome veštaka imenuje stranka, dok sam sud to čini u zaista izuzetnim situacijama. Tako, na primer, u američkom krivičnom postupku veštake (expert witness) imenuju tj. biraju i plaćaju stranke koje u tom cilju često angažuju čitave grupe stručnjaka koje na sudjenjima vode stručne diskusije i tako usporavaju i poskupljuju postupak¹⁰. U svakom slučaju imenovanju veštaka prethodi odluka o određivanju veštačenja, a na osnovu ispitivanja da li je za utvrđivanje neke sporne činjenice neophodna primena posebnog stručnog znanja.

U vezi sa tim postavlja se pitanje da li je sudija u obavezi da imenuje veštaka kod utvrđivanja onih spornih činjenica iz vanpravne oblasti koje se inače moraju utvrđivati primenom posebnog stručnog znanja, u slučaju kada on lično poseduje takvo stručno znanje? Po ovom pitanju postoje različiti stavovi zakonodavaca u pojedinim zemljama, što je uticalo i na stav teoretičara. Međutim, prevlađuje stav po kome organ krivičnog postupka ne može da primenjuje vlastito stručno znanje, umenje i iskustvo za utvrđivanje ili ocenu neke važne činjenice u postupku, čak ni onda kada je to znanje sasvim adekvatno. Na osnovu toga se zaključuje da se i u Srbiji i Crnoj Gori mora odrediti veštačenje, i imenovati veštak uvek kada je za rešenje određenog činjeničnog pitanja zakonodavac to izričito predvideo, kao i u svim slučajevima kada uvidi da je za utvrđivanje neke činjenice u postupku neophodno posebno stručno znanje i umenje (princip obaveznosti veštačenja)¹¹.

⁹ U Srbiji se u funkciji organa krivičnog postupka može javiti i pripadnik policije, pošto je policija ovlašćena da pod zakonskim uslovima samostalno odrede veštačenje u pretkrivičnom postupku za dela za koja je propisana kazna zatvora do 10 godina, dok u Crnoj Gori takvo ovlašćenje nije ograničeno visinom zaprečene kazne.

¹⁰ Farnsworth, E. A., *Uvod u pravni sistem SAD*, Beograd: Savremena administracija, 1973, str. 111.

¹¹ Vodinić, V. i dr, *Sabračajna kriminalistika*, Beograd: Savremena administracija, 1986, str. 300, 301.

S druge strane, posedovanje stručnog znanja od strane sudije ili nekih od članova sudskog veća svakako je poželjno i korisno u postupku, naročito kod ocene iskaza veštaka. Ovo iz razloga što i činjenice utvrdjene veštačenjem podležu slobodnoj oceni suda. Pored toga, informisanost i upućenost organa krivičnog postupka u mogućnosti primene određenih metoda naučnog istraživanja i njihovu efikasnost može biti od koristi kod izbora materijala za istraživanje veštaka, procene neophodnosti određivanja veštačenja, izbora pojedinog stručnjaka za veštaka i tome slično. Najzad, ovo može sprečiti logičku grešku poznatu kao "argument strahopoštovanja prema autoritetim" (argumentum ad verecundiam) koja se sastoji u tome da se sporna teza dokazuje pozivanjem na nečiji autoritet. U ovu grešku u sudskoj praksi se ponekad zapada kada je u pitanju nesaglasnost mišljenja veštaka. U takvim situacijama ne ispituje se logička snaga njihovih argumenata, već se njihova mišljenja vrednuju prema titulama, godinama staža, renomeu i slično¹².

Inače, jedan od najrasprostranjenijih načina kontrole stručnih kompetencija veštaka u krivičnoj proceduri jeste postojanje već pomenute liste veštaka, koja je faktički obavezna za sud i stranke prilikom izbora veštaka. Naime zakonodavac predviđa da se "ako za koju vrstu veštačenja postoje kod suda stalno određeni veštaci, drugi veštaci mogu odrediti samo ako postoji opasnost od odlaganja, ili ako su stalni veštaci sprečeni, ili ako to zahtevaju druge okolnosti" (čl. 113. st. 4 ZKP; čl. 112 st. 4 ZKP CG). Iz ove odredbe proizlazi zaključak da listu stalnih sudskih veštaka zakonodavac i dalje uzima kao osnovno sredstvo za kontrolu veštakovih stručnih kompetencija, koje omogućuje brz i uspešan izbor veštaka, pa procesnu radnju određivanja veštaka svodi na izbor imena lica odgovarajuće struke sa postojeće liste¹³.

Prema tome, po istavu zakonodavca Srbije i Crne Gore, ali i mnogih drugih zemalja (Nemačka, Francuska itd.), sudija je obavezan da u konkretnom slučaju za veštaka imenuje stručnjaka sa ove liste. Izvan toga veštak se može odabrati samo izuzetno i to iz opravdanih razloga koje bi trebalo obrazložiti u aktu o imenovanju, pri čemu nema značaja

¹² Modly, D., *Organi unutrašnjih poslova i primjena čl. 154 ZKP-a*, Zagreb: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, 1990, str. 241.

¹³ Soković, S., *Veštačenje kao dokaz u krivičnom postupku*, Kragujevac: Pravni Fakultet, 1997, str. 68,69.

da li se takav stručnjak nalazi na listi drugog suda ili uopšte nije stalni sudski veštak. Nesumnjivo je da ovakvo rešenje za sud predstavlja izuzetnu pomoć, međutim, analiza načina na koji se formira lista stalnih sudskih veštaka pokazuje da pitanje uslova za izbor kompetentnog veštaka adekvatnog specijalističkog profila i dalje ostaje bez odgovarajućeg rešenja.

Naime, već je izneto da se od budućeg veštaka zahteva samo određeni stepen stručne sprema i nikakvi dodatni uslovi u smislu njegove faktičke podobnosti za vršenje veštačenja raznih profila. U tom smislu ne postoje jasno određeni standardi, a nema ni atesta ili sertifikata dobijenog od strane, po struci, nadležnog organa. Neki davni pokušaji stvaranja Etičkog kodeksa veštaka nisu doprineli razvijanju etike ove delatnosti i unapređenju njegove opšte funkcije, niti su doneli nešto novo u regulisanju moralnih i etičkih principa sudskih veštačenja osim naglašavanja onih zahteva koji su već obuhvaćeni procesnim normama¹⁴.

U ovom pogledu već duži niz godina nema nikakvog progresu. Odgovornost za takvo stanje u velikoj meri snosi i sam zakonodavac, koji tragično kasni u pogledu bilo kakvih intervencija u zakonskom regulisanju organizacije poslova veštačenja. Naime u Crnoj Gori za sada uopšte nema odgovarajućeg zakona dok je u Srbiji takav zakon donet još 1987 godine, zbog čega odražava potpuno drugačiju društvenu stvarnost. Jasno je da u takvim uslovima gotovo u potpunosti izostaje i preventivno dejstvo veštačenja.

2. 1. Mogućnosti i problemi profilaktičnog delovanja veštaka

Borba protiv kriminaliteta uopšte ostvaruje se putem sprečavanja i suzbijanja izvršenja krivičnih dela, tj. u vidu prevencije i represije. Sama prevencija može se dalje klasifikovati po različitim kriterijumima (npr. primarna, sekundarna i tercijalna; individualna i generalna), ali se u osnovi uvek svodi na postizanje optimalnih rezultata u otkrivanju uzroka i uslova koji pogoduju izvršenju krivičnih dela s ciljem njihovog sprečavanja. Prevenciju kriminaliteta uvek treba posmatrati u korelaciji sa represijom, zbog toga što se rezultati jednog vida borbe protiv kriminaliteta nužno odražavaju i na rezultate drugog oblika te borbe.

¹⁴ Ibid.

Sigurno je da propusti i nedostaci u prevenciji pogoduju narastanju kriminaliteta u kvantitativnom i kvalitativnom smislu što, samim tim, nalaže dodatne napore na planu suzbijanja krivičnih dela. S druge strane, rezultati represivnog vida borbe protiv kriminaliteta s velikim uspehom se mogu iskoristiti za preduzimanje potrebnih mera i sredstava radi otklanjanja uzroka i uslova koji su pogodovali izvršenju određenih krivičnih dela, pa time i sprečavanju daljeg vršenja istih ili sličnih krivičnih dela. Zbog toga se u teoriji s pravom zaključuje da su neuspesi i slabosti u organizovanju i vođenju preventivne borbe protiv kriminaliteta donekle rezultat slabog ili nedovoljnog korišćenja rezultata represivne borbe protiv kriminaliteta¹⁵. S tim u vezi, postavlja se pitanje u kojoj meri i kojim putem veštak može doprineti prevenciji kriminaliteta i drugih fenomena socijalne patologije? Ovo utoliko pre što će veštaci, i po samoj prirodi stvari, u čitavom nizu slučajeva morati da utvrđuju uzroke i uslove koji su pogodovali nastanku konkretne pojave ugrožavanja bezbednosti i koji su karakteristični ne samo za dato nego i za slična krivična dela (npr. kompjuterske sabotaze, pranje novca i dr.). Korišćenje ovih rezultata u praksi se može sprovesti tzv. procesnim i vanprocesnim načinom. U prvom slučaju se rezultati veštačenja mogu koristiti od strane organa krivičnog postupka i to odmah nakon izvršenog veštačenja po konkretnoj krivičnoj stvari, a u sklopu korišćenja ostalih rezultata istrage na planu prevencije date zloupotrebe tehnike i tehnologije. Drugi (vanprocesni) način sastoji se u naučnoj obradi zaključaka većeg broja veštačenja iste vrste, s tim da tako dobijene rezultate mogu koristiti državni organi koji su nadležni za preduzimanje mera s ciljem otkrivanja uzroka i uslova koji dovode do ovih i srodnih vidova zloupotrebe savremene tehnike i tehnologije, i to na širem planu. Imajući u vidu pojam, funkciju i položaj veštaka u krivičnom postupku, nesporno je da u načelu postoje dosta velike mogućnosti korišćenja rezultata nekih vrsta veštačenja (npr. autotehničko, psihijatrijsko, kriminalističko i dr.) na planu otkrivanja uzroka i uslova krivičnih stvari. Međutim, u praksi se ova mogućnost očigledno ne koristi u dovoljnoj meri, a takva je tendencija prisutna već duži niz godina. Utvrđivanje uslova i uzroka koji su doveli do izvršenja krivičnog dela, upozoravanje na faktore koji i dalje mogu da prouzrokuju protivpravno ponašanje, predlozi stručnog, tehničkog, pravnog ili organizacionog karaktera usmeri na otklanjanje uslova i

¹⁵ Stevanović. Č., "Doprinos veštaka preventivnoj borbi protiv kriminaliteta", u: *Zbornik Pravnog fakulteta*, Niš, 1970, str. 314.

uzroka koji su doveli do krivičnog dela i ukazivanje na faktore rizika za moguća buduća kriminogena ponašanja, izostaje u najvećem broju slučajeva. Može se zaključiti da se rezultati veštačenja i drugih istražnih radnji zasad minimalno koriste na planu otkrivanja uzroka i uslova koji doprinose vršenju krivičnih dela uopšte i za preduzimanje adekvatnih preventivnih mera. Slično je stanje i sa korišćenjem rezultata veštačenja vanprocesnim načinom, tj. mali se značaj pridaje naučnoj obradi rezultata većeg broja veštačenja iste vrste za određeni period i još manje koristi mogućnost da nadležni državni organi konkretno i efikasno primene tako obrađene rezultate s ciljem sprečavanja vršenja krivičnih dela od strane istih ili drugih lica, na isti način i istim sredstvima. Problemi su prisutni i na drugoj strani, na primer u pogledu ignorisanja sugestija veštaka (i specijalista) od strane organa krivičnog postupka, i to bez ikakavog vidljivog obrazloženja, zašto sugestije nisu prihvaćene¹⁶.

Postavlja se pitanje koji faktori presudno utiču na izostanak preventivnog dejstva veštačenja i koje bi mere pravnog, odnosno organozacionog karaktera doprinele da se dati problem prevaziđe? U teoriji se ovakvo stanje uglavnom vezuje za problem organizacije sudskih veštačenja. Uz to se zastupa stav da se insistiranje na preventivnoj funkciji veštačenja u uslovima ionako neefikasnog i otežanog veštačenja, uključujući nedovoljnu efikasnost i u pogledu ispunjenja osnovnog zadatka veštaka (davanja odgovora na postavljeno pitanje organa krivičnog postupka) pojavljuje se kao necelishodno i suvišno¹⁷. Ovo tim pre što zakonodavac i u Srbiji i u Crnoj Gori još uvek ograničava ciljeve i zadatke veštačenja samo na otkrivanje i utvrđivanje onih činjenica koje se u prvom redu mogu koristiti kao dokazi u krivičnom postupku.

Prema tome, još uvek nisu uvaženi argumentovani zahtevi pojedinih teoretičara da se predmet veštačenja proširi u ovom smislu¹⁸. Iz toga se zaključuje da krivični sud, odnosno pripadnik policije u svojstvu organa krivičnog postupka, ne može veštacima postavljati pitanja vezana za opšte uzroke i uslove koji dovode do date pojave

¹⁶ Modly, D., "Najčešće pogreške i propusti kod provođenja očevida", u: *Policija i sigurnost* br. 5-6(1999), str. 358

¹⁷ Soković S, *op. cit.*, str. 184-186.

¹⁸ Stevanović, Č., *Veštačenje u krivičnom postupku*, Beograd: Savremena administracija, 1976, str. 10.

ugrožavanja bezbednosti (npr. zloupotrebe savremene tehnike i tehnologije u kriminalne svrhe), niti su veštaci ovlašćeni da ih samoinicijativno zapažaju niti, pak, da u vezi sa tim predlažu preduzimanje odgovarajućih mera. Zbog toga u bliskoj budućnosti ne treba očekivati kvalitativni pomak na planu preventivnog delovanja veštaka u praksi ni tzv. procesnim niti vanprocesnim načinom.

U prilog ovako pesimističkom stavu prevashodno svedoči to što se već godinama ponavlja identično nepovoljno stanje u ovoj oblasti, a isto važi i za brojne druge probleme vezane za stručna lica i njihovu delatnost u našem krivičnom postupku¹⁹. Takođe, u velikoj meri obeshrabruje rezervisan pa i rigidan stav našeg zakonodavca po ovom pitanju, a još više nezainteresovanost i inertnost nadležnih koja rezultira nedostatkom konkretnih aktivnosti i izostankom koordinacije na planu prevencije kriminaliteta i uopšte asocijalnih i antisocijalnih pojava. Najzad, pokazalo se da su na ovom planu zabeleženi polovični rezultati i ispoljene mnoge slabosti i u onim zemljama (Rusija i dr.), u kojima je zakonodavac eksplicitno omogućio veštaku da u svakom konkretnom slučaju profilaktički deluje utvrđivanjem uzroka i uslova koji doprinose izvršenju krivičnih dela²⁰.

Uprkos svemu ovome, u budućnosti se svakako moraju iznaći modaliteti za daleko efikasniji preventivni vid borbe protiv kriminaliteta korišćenjem pojedinih rezultata represivne borbe, tj. veštačenja. U pogledu sprečavanja nekih od najznačajnijih pojava ugrožavanja bezbednosti (npr. Saobraćajne i maloletničke delikvencije, kompjuterskog kriminaliteta i dr.) ovo je u velikoj meri i olakšano - budući da se, prema nekim istraživanjima, većina veštačenja kod krivičnih dela iz ovih oblasti poverava naučnim i stručnim institucijama, odnosno državnim organima. Pritom treba imati u vidu da su u uporednom pravu državni organi i specijalizovane ustanove za obavljanje veštačenja dominantni nosioci preventivnog delovanja i u procesnoj i vanprocesnoj formi.

¹⁹ O tim problemima vidi detaljnije: Stevanović, Č., "Doprinos veštaka preventivnoj borbi protiv kriminaliteta", u: *Zbornik Pravnog fakulteta*, Niš, 1970, str. 320 – 322; Milošević, M., *Stručna lica u krivičnom postupku*, Beograd: Policijska akademija, 1996 str. 196 i dalje.

²⁰ Uporedi: Šljahov, A., "Dejateljnost ekspertov po predupreždeniju prestuplenij", in: *Socijalističeskaja zakkonost*, No. 7/1974, pp. 22 – 25.

3. Zaključak

Krivična stvar je po svojoj sadržini i prirodi veoma složena, a za njeno uspešno rasvetljenje i rešenje je neophodno utvrditi brojne pravno-relevantne i druge činjenice u zakonito pokrenutom i sprovedenom krivičnom postupku. Zakonodavci Srbije i Crne Gore samo izuzetno upućuju organa krivičnog postupka da u svojstvu veštaka imenuje lice odredjenog profila stručnosti. Ovo stoga što je stručno znanje fluidno i promenljivo, pa bi izuzetno teško, a i neelishodno, bilo nastojanje da se apriorno odrede sve nauke, tehnike, veštine, umetnosti ili zanati kojima, u svakoj pojedinačnoj situaciji, veštak treba da vlada. U svakom slučaju veštak mora to da bude i u etimološkom smislu reči (stručnjak, oprobani poznavalac stvari) i to dvojako: u odnosu na laika - prosečnog gradjanina mora da poseduje viši nivo znanja iz pojedine naučne, tehničke ili druge oblasti, dok sa druge strane treba da iz oblasti svoje struke poseduje produbljeno znanje i posebno iskustvo koji ga čine naročito kompetentnim.

Inače, jedan od najrasprostranjenijih načina kontrole stručnih kompetencija veštaka u krivičnoj proceduri jeste postojanje liste stalnih sudskih veštaka, koja je faktički obavezna za sud i stranke prilikom izbora veštaka. Nesumnjivo je da ovakvo rešenje za sud predstavlja izuzetnu pomoć, međutim, analiza načina na koji se formira lista stalnih sudskih veštaka pokazuje da pitanje uslova za izbor kompetentnog veštaka adekvatnog specijalističkog profila i dalje ostaje bez odgovarajućeg rešenja.

Jasno je da u takvim uslovima u potpunosti izostaje i preventivno dejstvo veštačenja. Utvrđivanje uslova i uzroka koji su doveli do izvršenja krivičnog dela, upozoravanje na faktore koji i dalje mogu da prouzrokuju protivpravno ponašanje, predlozi stručnog, tehničkog, pravnog ili organizacionog karaktera usmeri na otklanjanje uslova i uzroka koji su doveli do krivičnog dela i ukazivanje na faktore rizika za moguća buduća kriminogena ponašanja, izostaje u najvećem broju slučajeva. Insistiranje na njima u okolnostima već neefikasnog i otežanog veštačenja pojavljuje se kao neelishodno i suvišno.

Sagledavajući stanje, mogućnosti i perspektive delovanja veštaka na planu prevencije pojava ugrožavanja bezbednosti, zaključuje se da se on u praksi još uvek nedovoljno koristi na planu otkrivanja uzroka i

uslova koji doprinose vršenju krivičnih dela i pojavi drugih asocijalnih i antisocijalnih pojava. U ovom pogledu već duži niz godina nema nikakvog progressa. Odgovornost za takvo stanje u velikoj meri snosi i sam zakonodavac, koji tragično kasni u pogledu bilo kakvih intervencija u zakonskom regulisanju organizacije poslova veštačenja. Naime u Crnoj Gori za sada uopšte nema odgovarajućeg zakona dok je u Srbiji takav zakon donet još 1987 godine, zbog čega odražava potpuno drugačiju društvenu stvarnost.

U budućnosti se neizostavno moraju iznaći modaliteti za efikasniju prevenciju putem veštačenja i u tzv. procesnoj i vanprocesnoj formi, a posebnu odgovornost za to imaju stručnjaci iz organa unutrašnjih poslova, drugih državnih organa i stručnih ustanova i organizacija. Smatramo, prema tome, da bi na planu prevencije kriminaliteta doprinos veštaka, pogotovu onih koji su zaposleni u takvim ustanovama, odnosno organima (tzv. resorni stručnjaci), trebalo da bude daleko značajniji nego što je to sada. Tome bi u velikoj meri mogao da doprinese i sam zakonodavac kreiranjem adekvatnih rešenja u predstojećim novelama Zakona o uslovima za obavljanje poslova veštačenja i Zakonika o krivičnom postupku.

Literatura²¹

1. Clark, L. GODINE, "Znanstvenik kao vještak", u: *Izbor*, Zagreb, br. 4(1990), str. 264-274.
2. Cusson, Maurice, *Prevenir la delinquance: Les methodes efficaces*, Paris: Presses Universitaires de France, 2002
3. Fedorov V. , "Profilaktičeskaja rabota sudebnih ekspertov po konkretnim ekspertizam", in: *Sovetskaja justicia*, No. 13/1965.
4. Galkin, V. M. , *Predupreždenie prestuplenij i sudebnaja ekspertiza*, Juridičeskaja literatura, Moskva, 1968.
5. Gerds, F. , "Pravni problemi dokaza vještačenjam", u: *Izbor*, Zagreb, br. 4(1966), str. 382-392.
6. Krivokapić, Vladimir. , *Prevencija kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd, 2002.

²¹ U popisu korišćene literature neće se ponavljati radovi navedeni u fusnotama.

7. Lipczyńska, M. , Ponikowski W. , "Za jedinstvenu interpretaciju nekih spornih pojmova s područja ekspertize", u: *Izbor*, Zagreb, br. 2-3(1983), str. 204-212.
8. Ljatifi, V. , *Značaj veštačenja za otkrivanje i sprečavanje kriminaliteta (kriminalistički aspekt)*, Priština: (sn), 1980.
9. *Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta: stanje, mogućnosti i perspektive* (zbornik radova), Beograd: Policijska akademija, 2002.
10. Orlov, Ju. , "Lica, obladajušćie specialnimi poznanyimi kak subiekt ugolovnog processa", in: *Sovetska Justicia*, No. 8(1988), pp. 14-15.
11. Petruhin, I. L. , *Ekspertiza kak sredstvo dokazivaniy v sovietskom ugolovnom processe*, Moskva: Nauka, 1964.
12. *Prevencija kriminaliteta* (zbornik radova), Beograd: IKSI, 1998.
13. Soković, S. , "Problemi veštačenja u krivičnom postupku", u: *Kriminalitet u Jugoslaviji i neka pitanja predstojeće reforme jugolovenskog kaznenog zakonodavstva* (Zbornik), Beograd, 1995, str. 63-74.